

Ліричне осмислення історії в романі Миколи Вінграновського "Северин Наливайко"

Мельник С. В.,
учитель української мови та літератури
Первомайської ЗОШ I-II ст. № 7

11 клас (позакласне читання)

Тема уроку. Ліричне осмислення історії в романі Миколи Вінграновського "Северин Наливайко".

Мета уроку:

- повторити відомості з життя та творчої спадщиною талановитого українського письменника Миколи Вінграновського;
- проаналізувати історичну основу та художній вимисел у романі "Северин Наливайко";
- розглянути сюжетно-композиційну будову роману;
- проаналізувати проблеми патріотизму; дотримання козацьких звичаїв і традицій; героїзму козаків у боротьбі з ворогами; вірності і зради; любові та ненависті; щирості й користі.
- розвивати уважність, спостережливість, зосередженість, логічне мислення;
- виховувати любов і повагу до свого народу, до історії, до мистецтва, до краси рідного слова; розвивати патріотичні почуття.

Тип уроку: література рідного краю.

Методи і прийоми: бесіда; учнівські повідомлення; інтерв'ю, аналіз художнього твору.

Ключові поняття: історичний роман; історія і художній вимисел; свобода і неволя, героїзм, вірність і зрада, патріотизм, відданість.

Наочні засоби навчання: світлини Миколи Вінграновського; виставка книг про козацтво; репродукції картин про запорозьких козаків, картки.

Реалізація на уроці змістових ліній літературної освіти:

літературознавча лінія: продовження знайомства із творчістю М.Вінграновського на прикладі вивчення історичного роману "Северин Наливайко"; розглянути образи роману;

емоційно-ціннісна лінія: формування світогляду учнів, моральних цінностей; формування патріотизму, відданості рідній землі, рис справедливості, лицарства, щирості, вірності почуттю й обов'язку;

культурологічна лінія: навчити розрізняти історичну і художню правду у творі; визначати основний конфлікт у ньому; розкривати образи й символи, пояснювати особливості оповіді, засобів розкриття образів, історичний колорит; робити порівняльну характеристику героїв;

компаративна лінія: взаємозв'язок між різними художніми творами та творами мистецтва (образотворче мистецтво – література – інтерв'ю).

Перебіг уроку

Епіграф: "Ліризація історії - створення образу історії через відображення історичних подій у дзеркалі індивідуальності; через людську душу передати рух історичного часу" (Іван Франко).

2. Організаційний момент.

I. Перший етап уроку ПІДГОТОВЧИЙ

1) Перевірка домашнього завдання

Випереджувальне завдання: урок провести після вивчення історичного роману-хроніки П. Куліша "Чорна рада"; прочитати роман М.Вінграновського "Северин Наливайко", розіграти інтерв'ю із дружиною письменника Олександром Білінкевич, підготувати історичну довідку про Северина Наливайка.

Вступне слово вчителя.

- Що таке історичний роман? За якими законами будується?
- Які твори на історичну тематику ви знаєте із уроків української та зарубіжної літератури? (І. Нечуй-Левицький "Запорожці", О. Сенатович "Малий Віз", І. Крип'якевич "Малі козаки", Т. Шевченко "Тарасова ніч", "Іван Підкова", А. Кащенко "Над Кодацьким порогом", М.Гоголь "Тарас Бульба", А.Чайковський "За сестрою").

Згадайте основні особливості історичного роману на основі роману-хроніки П.Куліша "Чорна рада".

- У творі, змальовуючи певну епоху, письменник зображує дійсних історичних осіб, вони мають прототипів.

- Автор виступає як протоколіст епохи. У романі яскраво виражене епічне начало, описи докладні, вони в душі історичного реалізму.
- Автор зображує дійсний історичний факт.
- У ліричному історичному романі автор, пропускаючи історичне минуле крізь свій внутрішній світ, пробує знайти, вловити, дух історії. Він чуттєво сприймає певну історичну добу, інтимізує історію, але робить це за законами художньої творчості.

Такий ліричний історичний роман про відомого козацького сотника, а потім ватажка народного повстання Северина Наливайка написав найбільший лірик сучасної української літератури Микола Вінграновський. Як письменник працював над романом, дізнаємося зі спогадів його дружини Олександри Білинкевич.

Інтерв'ю із Олександрою Білинкевич.

- Доброго дня, шанувальники літературного слова та прихильники творчості Миколи Вінграновського. У цьому році йому виповнилося б 80 років від Дня народження. З ним я прожила 29 років, день при дні, у різних тих днях бачила його зблизька, зсередины, тож маю про це розповісти.
- А як Микола Степанович працював над творами?
- *Коли Микола працював, тоді особлива радість була в нашому домі. Коли перед ним на столі лежав аркуш паперу, а в руці була ручка, все, що залишалося від написання першого речення і до останнього, залишалося закритим, відомим тільки йому. Іван Драч сказав про Миколу Степановича так: "Він про все вмів писати. Все у нього виходило. Господь поцілував його в чоло".*
- А чи вмів Він користуватися комп'ютером?
- *Увесь час писав кульковою ручкою. Останнім часом з'явився комп'ютер. Я найменше вірила, що він ту машинку переможе, проте засвоїв частку потрібних йому комп'ютерних можливостей. Тішився тією перемогою над комп'ютером.*

- Чи Микола Степанович завжди працював у кабінеті, чи любив мандрувати?
- *Він працював за письмовим столом, а десь із середини травня і до жовтня з року в рік готувався до мандрів – виїжджав з наметом на берег Росії чи Десни і там залишався. Також щороку їздив до своїх рідних у Кумари, Кримку, Первомайськ. Там зупинявся у Мами, потім у молодшого братика Аліка, а як не стало Мами й брата – у сестри Гелі. Микола Степанович вивчав географічну карту (вдома є карти всіх областей України), визначав маршрут, складав меню (від олії та борошна до різноманітних засобів від укусів комарів).*
- А як письменник працював над романом "Северин Наливайко"?
- *Перед тим, як сісти за роман, вчив історичні джерела, що були доступні йому. Знав зброю тих часів, одяг селян, української шляхти, польських вельмож, козацького і польського війська, ландскнехтів і пікінерів. Зберігся аркуш, який прислав йому хтось мені невідомий, де чітко розписано не тільки склад пороху для гармат козацьких часів, але й як козаки ним користувалися. Він сам переходив разом зі своїми героями всі їхні дороги, поля, ліси, брав участь у всіх битвах. Постать Наливайка, його оточення – людей, коней, верблюдів, різну живу дрібноту – писав із великою любов'ю, весело і гордо.*
- Скажіть, будь ласка, завдяки чому Микола Степанович так образно, яскраво змальовує тварин у творі, а їх там дуже багато (зайців, снігурів, коней, яструбів, сомів, коників, вовків, ховрашків та інших)?
- *Під час своїх мандрівок він лежав на кожусі, і все, що було далеко від нього, і те, що ближче, коло кожуха, розглядав. Вихоплював оком найдрібніше населення у траві, крилате – у повітрі.*
- А як Ви гадаєте, чи був Він патріотом?
- *На це питання я відповім так. У 1990 році Микола Степанович виступив на пленумі ЦК КПУ. У своєму виступі*

Він зазначив: "Національна гідність кожного народу вирішує все. Без національної гідності, без національної свідомості, без відчуття особистого Я кожен народ стає похмурою, роздратованою масою людей, на умі яких – аби день до вечора, аби щось кинути на зуб. Такий народ зневажають усі, і в першу чергу, в душі він зневажає сам себе. Та коли в такого народу відібрані ще його історія і мова, коли його національний розум винищений і потоптаний – то що тоді... Хочу сказати, що в жодній суверенній країні світу такої ненависті до своєї національності, як у нас в Україні, немає. Яка ще країна може дозволити наплюжити свою власну історію, як Україна?... Народ – не полігон. Іде битва за народ, за наш занедбаний і безправний народ. Сьогодні над головою українського народу знову закрутився політичний вихор, і вже не один, а кілька. Тепер знову, народе, тримайся, рятуй свої останні моральні сили, що вже і так ледве дихають...». Я думаю, цим усе сказано.

- Дякуємо за цікаву розповідь. Запрошуємо залишитися у нас на уроці й разом полинути у давні часи Козаччини.

(Альманах «Рось'16». – Чернівці, «Друк Арт», 2016. – ст.71 – 87)

2) Повторення пройденого

Слово вчителя. На сторінці історії про Запорізьку Січ дуже багато справжніх лицарів – Богдан Хмельницький, Сомко, Іван Богун, Пилип Орлик, Іван Мазепа, Байда Вишневецький... Поряд з ними можна поставити Северина Наливайка, ватажка народного повстання. Про нього писали не лише історики, а й письменники:

- Л. Костенко згадувала Северина у своєму історичному віршованому романі "Маруся Чурай";
- Про формування війська Северином Наливайком на теренах Поділля та його героїчні вчинки описує Олександр Дмитрук у романі "Звитяга" діалогії "Тризна";
- Маркіян Шашкевич в поезії "О Наливайку" також оспівує мужнього козацького ватажка Северина Наливайка.
- Іван Ле написав історичний роман "Наливайко".

Про Северина Наливайка написав свій історичний ліричний роман і Микола Вінграновський. То хто ж такий той козарлюга Северин Наливайко?

Повідомлення учня. Велика, героїчна і трагічна постать, що стала символом непокірності та вільного духу козацтва. Северин Наливайко, спершу простий сотник реєстрового козацтва, а потім – отаман і керівник великого повстання, потужного народного руху проти шляхти. Був родом з Галичини. Подався на Січ після того, як його батька вбила шляхта. У 1594 році здійснює похід в Молдавію, а потім – у Валахію і Трансільванію. Повертається на службу до князя Острозького, а влітку того ж року за допомогою військової сили реєстрових козаків під приводом боротьби з татарами захоплює Поділля. Звідси й розпочалося велике повстання. На допомогу Наливайко покликав Запорозьку Січ. Повстання почалося в Брацлаві, давньому адміністративному центрі Східного Поділля. Тамошня шляхта, яка зовсім нещодавно дісталася сюди і почала керувати зовсім не так, як це робила Литва, довела козаків до того, що вони її перебили. Северин Наливайко закликав народ до повстання, причому він усвідомлював потребу в об'єднанні козацької та народної маси. Козацький сотник пам'ятав долю Косинського та минулорічні помилки повстанців, тому спрямував агресію козаків та селян на периферію, у сільську місцевість, намагаючись уникати великих польських з'єднань та не вступати з ними в боротьбу. За короткий період часу козаки спромоглися взяти під свій контроль частину Молдавії, усе Східне Поділля, Київщину та частину Волині. Потім Наливайко вдерся в Білорусь і там організував повстання проти литовської шляхти. Повстання набирало грандіозних масштабів. У листопаді Наливайко захопив Бар, а в грудні – Вінницю. Звідти його частина військ рушила на Волинь і підкорила Луцьк, а січовий ватажок Лобода пішов до Білої Церкви. Повстання охопило Південні райони Білорусі, і Наливайко увійшов до Могилева, а в Рєчиці випустив звернення до короля з вимогою віддати козакам територію між Бугом і Дністром. Проте Польща мобілізувала великі сили, армію з Молдови на чолі з коронним гетьманом Жолкевським, а з Литви на Білорусь вирушило 15 тисяч війська для боротьби із повстанням

та Северином Наливайком. Після того, як сили повстанців з'єдналися, вони перейшли Дніпро і біля Лубен, на р. Солониця, організували укріплений табір, у якому два тижні витримували облогу. Козаки та частина селян видали Наливайка, оскільки сподівалися, що тоді поляки їх відпустять, але так не сталося, і майже всі повстанці загинули. Наливайка стратили у Варшаві в 1596 році.

Повідомлення учня.

Рекламне представлення книги

Над романом "Северин Наливайко" М. Вінграновський працював шість років – з 1986 по 1992 рр. Намагаючись підкреслити належність характерів до тієї чи іншої національності, автор, насамперед, описує одяг, їжу та обряди.

М.Вінграновський не лише змальовує зовнішність людини іншої національності, але й розповідає, як і чим вона живе, проникає в її душу, вглиб її найпотаємніших думок. Саме тому досить часто у тексті твору звучить монологічне мовлення: герої сповідаються, роздумують, моляться. Ми віримо в те, що все описане насправді було, тому що воно близьке читачеві, вкрай людське, кумедне, гомінливе, часом незграбне, часом слабке, а проте таке, яке існує.

Майже всі персонажі наділені якоюсь характерною рисою-родзинкою, запам'ятовуються після прочитання.

Дуже багато смішних, комічних ситуацій, у яких розкриваються характери персонажів. Також у творі наявні ліричні відступи, у яких автор, разом із читачем, гортає сторінки історії України. І хоча твір має назву імені одного із персонажів твору, образ Наливайка розкрито не досить повно. На мою думку, автор роману хотів показати не лише історичну особу, Северина Наливайка, а розкрити цілу епоху, пов'язану з повстанням селян наприкінці XVI століття. Тож давайте разом поплинемо в давні часи.

II. Другий етап уроку ОРІЄНТАЦІЯ (наступність і послідовність вивчення матеріалу)

1. З поданих уроків з'ясуйте часовий проміжок, під час якого відбуваються події.

(1594 р. – квітень 1596 р.)

Картка №1

"Літом, наприкінці серпня 1595 року, Наливайко, після року повстанських блукань на Поділлі, повернувся з Угорщини. Вночі він перебрався через Дністер, покрадьки став за горбами табором, та вже удосвіта мусив дати бій: його стеріг і підстеріг Жолкевський.

Минулої зими, якраз на Різдво, сотник надвірної сотні князя Василя Острозького Северин Наливайко з двома своїми товаришами приїхав з Острога додому в Гусятин, взяв благословення батьків і заслав до своєї нареченої Галі Горошко сватів.

Один, як горобчик, дзвін спурхнув над Острогом і закалатав. І бив у нього спудей-паламар Острозької академії, майбутній гетьман України і всього Запорозького війська Петро Конашевич-Сагайдачний. Та це ще буде через двадцять п'ять років...

...Жолкевський побачив, як з-під намету Лободи жовніри витягнули непритомного, зв'язаного Наливайка. Жовніри кинули його на воза ...повезли Наливайка з його сотниками на захід, у полон, на загибель у Варшаву. З круч на Сулою падав вишневий цвіт..."

1. Із поданих уривків знайдіть підтвердження історичної епохи.

Картка №2

"...при в'їзді в Луцьк у воріт Януша Острозького зустрічала надвірна сотня його батька (Василя Острозького). П'ятсот – по 250 з кожного боку, - спокійних, врівноважених здорованів. Всі у червоних з галицького сукна святкових жупанах, всі у чоботях, в сірих з червоними шликами смушевих шапках, в синіх шароварах, продублені вітряними морозами, з гідною поставою".

"Тримаючи мушкети, рушниці, пістолі й шаблі напозотові, ополченці вже пірнули у П'ятку. Ротмістри озиралися назад, чи прикриває їх сотник Наливайко? Острозький сотник прикривав. Він розтягнув свою сотню півколом і не відставав".

" ... в Польщі спочатку ніхто не звертав особливої уваги на сотника князя Василя Острозького (Северина Наливайка).

Побавиться, мовляв, хлопство, полоскоче, за разом і татар та й порозходиться по домівках. Маючи світову велич і таку ж економіку, релігію і гонор, через який кожен шляхтич вважав себе думках королем, хто з них міг передбачити, що вслід за Наливайком через яких-небудь 50 років прийде Богдан Хмельницький, і справді непереможна Річ Посполита захитається від козацтва і почне розвалюватись?"

"А 40 козацьких чайок вже мерехтіли веслами навперейми орді. За гребінцями сколошканих хвиль ...чайки гостро заходили попід вітер, відрізали орду від берега... Татарські вартові на сандалах і на плотах заметушилися біля невільників і загорлали до нукерів... А козаки вже вихопили шаблі".

"...на кожній чайці у запорожців туливсь на задку зашпакльований наглухо погрібець. де вони ховали в бочечках криничну воду, набой, порох, сіль, пишно, кругляки овечого сиру й по білій, перстеленій м'ятою, чистій сорочці".

"...на стіл Галя поставила миски з борщем на буяковому квасі і вушкам з курячою печінкою, принесла смажених в'юнів з ікрою... холодець з ковбасою, голубці, узвар, кисіль, вареники з капустою. Починаючи з діда й дядька Кирила, довгою дерев'яною ложкою Галя насипала кожному з макітри куті".

У романі яскраво описані святкування Різдва, Водохреща, сватання; природні стихії – перемети, заметіль, хуга, морози, ожеледь, спека, дощ, буревій, туман, вихрі, відлига.

Розповідь ведеться не від одного персонажа, а від багатьох. Тим самим автор пропускає історичні події через кожного індивідуально, і як сказав І.Франко: *"...створює образ історії через відображення історичних подій у дзеркалі індивідуальності; через людську душу передає рух історичного часу"*.

III. Третій етап продуктивного уроку ПРЕЗЕНТАЦІЯ (пояснювально-ілюстративний метод)

1. Загальна характеристика персонажів.

За своєю суттю роман інтернаціональний, долі всіх персонажів тісно переплелися. А всіх героїв можна поділити на такі групи:

- ресстрові козаки або наймані на службу;

- запорізькі козаки;
- повсталі козаки та прості люди;
- поляки;
- турки;
- татари;
- китайці;
- араби;
- негритянки;
- цигани;
- простий люд;
- монахині.

Аналіз представників кожної групи.

Реєстрові козаки або наймані на службу, зокрема до князя Василя Острозького
<ul style="list-style-type: none"> - князь Василь Острозький; - на початку своєї кар'єри це Северин Наливайко із своєю сотнею; - Дем'ян Наливайко, старший брат Северина; - Петро Конашевич (коли навчався в Острозі); - Павло Свічка - Григорій Лобода

Запорозькі козаки

- Кошовий Богдан Микошинський;
- Полковник Кремпський;
- Петро Конашевич (після навчання в Острозі);
- Священик Лука;
- отаман Омелян Горошко, батько Галі, нареченої Северина;
- гетьман Григорій Лобода.

Повсталі козаки та прості люди

- Северин Наливайко та його сотня;
- Петро Жбур;
- Яків Шийка;
- Дядько Северина по батькові, дядько Максим;
- Сашко Шостак;
- Семен Оливка, джура Северина;
- Тимош;
- богослов, пізніше полковник сотні Адам – Микола Мартинко
- євнух Назар;
- Жбурова сотня;
- полковник Матвій Шаула;
- Козаки;
- Цигани.

Поляки

- Станіслав Жолкевський;
- Збігнев Ясельський;
- Януш Козловський;
- Полковник Лепшень;
- Капітан Вернер;

- Князь Кирик Ружинський;
- Януш Острозький;
- Буйвіда.

Турки

- Хан Газі - Гірей;
- Паша Нуззетогли;
- дюканщик;
- лікар Аббас

Араби

- Дочка арабського халіфа, принцеса Хабіджа.

Татари

- 300 полонених татар-конопасів

Китайці

- "два десятка якихось пожмаканих, пошарпаних воячків", охорона принцеси;
- У Пу.

Простий народ

- Дочка Омеляна Горошка Галя, наречена Северина.
- Докія, мати Галі;
- Оксана, наречена Тимоша;
- Хлопчик Василько;
- жінки, діти;
- дядьки-господарі.

IV. Четвертий етап уроку ПРАКТИКА НА ПРИКЛАДАХ

(поетапне закріплення вивченого шляхом самостійного виконання учнями завдань)

Групова робота. За цитатами скласти характеристику персонажа.

У. Етап п'ятий КЕРОВАНА ПРАКТИКА

1. З'ясувати тему, ідею, основну думку, жанр, проблеми твору та його особливості.

Тема: розповідь про життя людей періоду повстання під проводом Северина Наливайка.

Ідея: возвеличення людських стосунків «душа до душі припало не лише двоє чоловіків, а дві непримиренні віри – Бог обійнявся з Аллахом», "відстоювання своєї волі і гідності, довести, що ми люди".

Основна думка: "у Бога рівні всі".

Жанр: історичний роман.

Головні герої: князь Василь Острозький, Северин Наливайко, Дем'ян Наливайко, Петро Конашевич, отаман Омелян Горошко, гетьман Григорій Лобода, Петро Жбур, Яків Шийка, Сашко Шостака, Семен Оливка, Тимош, євнух Назар, Станіслав Жолкевський, Збігнєв Ясельський, хан Газі – Гірей, дочка арабського халіфа принцеса Хабіджа, Галя Горошко, Докія, Оксана (Вихор), У Пу та інші

Проблематика:

- людина в суспільстві;
- свобода і неволя, рабство;
- особистість і натовп;
- дійсність і мрія;
- вірність і зрада;
- любов, мирне життя і війна;
- людяність;
- людина і тварина та інше.

2. З'ясувати особливості роману

Як вже зазначалося, оповідь ведеться не від одного персонажа, а від багатьох, навіть від тварин:

- Резі (кінь Наливайка, подарований ханом Газі – Гіреєм)
- Свата (кінь Наливайка, застрелений євнухом Назаром під час переправи через річку)
- Куріпки (кінь Петра Жбури)
- Коник (кінь Сашка Шостака)
- Яструба

- Ос
- Сомів
- Верблюда Месії
- Вужа
- Шийки (коня козака Шийки)
- Віслюка
- Гедзів
- Дрохв
- Снігурів
- Одуда
- Вовків
- Тура

Поряд із зображенням війни, страждань, автор показує комічні ситуації:

- зображує перебування жінок серед козаків, хоча жінкам серед козацтва знаходиться суворо заборонялося (принцеса Хабіджа, негритьянки);
- китаєць У Пу серед зими шив одяг для верблюдів та віслюка;
- взимку, коли лютували морози, козаки їли кавуни;
- стосунки Куріпочки та Петра Жбури;
- розучування української мови китайцями (козак – кізяк);
- коли запорозькі козаки викинули труну, у яку ліг сам Наливайко, в дніпрові води і течія прибила цю труну до турків та інше.

Наявність містичних епізодів, зокрема пов'язаних із образом Оксани (Вихор) (*"Цей вигинистий вихорець бігав за Тимошем ось уже рік, відтоді, коли Тиміш в Острозі зарубав шаблю шляхтича, через якого знеславлена ним і його гультьями Тимошева наречена Оксана втопилася у річці.. ...вихорець піднявся з річки, в якій втопилася Оксана. Синій, як синій вогник, вихорець побіг до Тимоша і від нього не відставав. Не розлучався він з Тимошем і в походах. Ходив збоку при нім, ...зникав, коли козак рубався в боях. Коли ж після бою, мокрий, важкий, обліплений пилом, Тиміш разом із козаками падав на землю відпочивати, вихорець непомітно для*

всіх з'являвся біля лиця Тимоша і починав його обвихрувати – обдувати. Або нічна мандрівка сновиди поляка Збігнева Ясельського, який вночі пройшовся не лише польським табором, а полякав і козаків").

Із захопленням автор показує винахідливість козаків. Ними вражається не тільки автор, а й їхні вороги:

- ✓ козаки перебивали на конях підкови задом наперед і скакали, куди треба;
- ✓ козаки на плечах несли вози до річки і пливли на них;
- ✓ одягали взимку тварин (верблюдів і віслюка);
- ✓ коли взимку Наливайко наказав бігти козакам, щоб не замерзнути, через ліс;
- ✓ натирали козаки полоззя саней медом, щоб легше було їхати та інш. "Наливайко напав на 14-тисячне литовське військо та на могилівського полковника Буйвіду. Напав вночі під завірюху. Хуга була така, заходилося серце. У перші 9 саней із дев'ятидильними ожигами на задках Наливайко запряг дев'ятеро верблюдів. У решти (190 санях) у закручену негодою темінь мружились перед нападом коні і козаки. Козаки поскидали із себе усе, що досі на них було, й лишилися в самих сорочках. У стволах козацьких рушниць вигравала на сопілках хурделиця, а леза гострих шабель гострив, як точило, вітер...двогорбі, ногаті, у кожухах, волохаті чудища стрибали в мороці, а з них били вогонь і кулі".

VI. Шостий етап НЕЗАЛЕЖНА ПРАКТИКА Закріплення нових знань, забезпечення його запам'ятовування на тривалий період часу. Під час незалежної практики учні виконують практичні вправи без допомоги вчителя.

Тестові завдання

I. Оберіть правильну відповідь (0,5 бала за кожну відповідь)

1. Скільки часу М.Вінграновський працював над романом "Северин Наливайко"?

- А) три роки; Б) шість років; В) дев'ять років;
Г) протягом усього життя.

2. Звідки родом був Северин?

- А) Києва; Б) Острога; В) Луцька;
Г) Гусятин.

3. Чому запорізькі козаки "мали зуб" на Северина?

- А) був на службі у князя Василя Острозького;
Б) виступив проти них під П'яткою;
В) оголосив себе гетьманом без їхнього дозволу;
Г) уклав із турками перемир'я.

4. Де навчався Северин?

- А) дома навчала мати, була письменною людиною;
Б) в церковній школі;
В) в Острозькій Академії;
Г) краківській семінарії.

5. Яка доля чекала на Жолкевського?

- А) після поразки Северина Наливайки повернувся до свого маєтку;
Б) був убитий за Сулою на Солониці;
В) був тяжко поранений, помер вдома від ран;
Г) з почестями був прийнятий польським королем при дворі.

6. Месія – ім'я якого героя?

- А) верблюда; Б) козацького коня; В) віслюка; Г) яструба.

II. Установіть відповідність змісту цитати із вказаним персонажем (0,5 бала за кожну відповідь).

1	"Вивчив і знає добре зброю, римське право, знає чужі звичаї і релігії; знає латину, польську, грецьку, турецьку мови, мріяв помирити низовиків та козаків Наливайка".	А	Петро Конашевич
2	"Допомагав друкувати в Острозі Біблію, під час своєї варті постійно макав голова у діжку з водою, щоб не заснути".	Б	Януш Острозький
3	"Спав на коні, не витягав із стремен ноги, писав божественні вірші".	В	Северин Наливайко
4	"Виявив військові здібності,	Г	хан Газі-Гірей

	заснував на Волині три костьоли, любив панувати і знав свою панщину".		
		Д	Семен Оливка

1-А; 2-Д; 3-Г; 4-Б.

III. Хто здійснив екскурс в минуле України? (0,5 бала за кожен відповідь)

1	Про Запорозьку Січ, її звичаї, правила, життя козаків розповів	А	Князь Василь Острозький
2	Про князів Київської Русі, розбрат між ними, занепад держави від частих набігів татар, турків, литовців, поляків розповів, про свій родовід	Б	Семен Оливка
3	Про походження назви Київська Русь, про Ярослава Мудрого, про його діяння	В	Петро Конашевич
4		Г	Дід Максим

1-Г; 2-А; 3-Б; 4 - .

IV. Яка подія пов'язана зі святом (0,5 бала за кожен відповідь)

1	Бунт козаків проти Северина, повернення, одруження Северина і Галі	А	Різдво
2	Повернення війська Наливайка до Острога	Б	Водохрещя
3	Сватання Северина й Галі	В	Спаса
4		Г	Трійця

1-В; 2-Б; 3-А; 4 - .

V. Дайте письмові відповіді на запитання (1 бал за кожен відповідь).

1. У чому причина поразки війська Северина Наливайка?
2. Чому запорізькі козаки не пробачили Наливайку зради під П'яткою?

3. Як хан Газі-Гірей поставився до Северина Наливайка, коли той опинився біля Очакова?
4. Доведіть, що козаки були кмітливими та винахідливими.

VII. Сьомий етап ДОМАШНЯ ПРАКТИКА

Творча робота. Дослідіть, які звичаї, умови проживання, права та обов'язки козаків зображено у творі; підготувати письмову характеристику персонажа (на вибір).

Використана література:

1. Вінграновський М.С. Вибрані твори. – К.: Дніпро, 2004. – с.196-581.
2. Альманах «Рось» ’ 16. Літературно – художнє видання. – Чернівці.: «Друк Арт», 2016. – с. 71-87.

Додаток №1

Северин Наливайко

Риса характеру	Цитата
	<p>"Коли Дем'ян закінчив в Острозі Академію, то взяв з дому, з Гусятина, свого молодшого брата Северина. Той став спудеєм: кілька років студіював руську, грецьку й латинську мови, а з ними граматику, арифметику, логіку та риторику. .. заодно Дем'ян віддав брата у підручні московському книгодрукареві Івану Федорову. Та Северин тягнувся до волі, до коней, до стрільб, а особливо до гармат. На останньому курсі Академії він уже мав в Острозі славу пушкаря. Його примітив і полюбив князь Василь Острозький. Він і причислив Северина до своєї надвірної сотні (яка налічувала 500 молодих і жилих хлопців, набраних із сіл і міст князя). Їх вчили старі запорожці, тому називали вони себе козаками".</p>
	<p>(подарував дідові Максимові взимку свою шапку) - О що я маю: шапку від Северина. Але ти</p>

	<p>тільки скажи мені, ти подарував, чи, може лише пожартував?</p> <p>- Я ж вам сказав, діду, - носіть цю мою, а мені пошиєте.</p>
	<p>(в битві під П'яткою) "Наливайко відчував: одне його слово – і сотня відразу ж, не роздумуючи, розвернеться і поскаче назад до Острога... Та сотня і Наливайко знали, що він цього слова не скаже, бо князів наказ був наказом. Тому наливайківців і їхнього сотника лихоманило - вони йшли бити своїх".</p>
	<p>"Під білим місяцем Наливайко наче почорнів десь зісподу.</p> <p>- Я, дядьку Омеляне, не можу. Моя сотня виступає на боці шляхти. Так сталося. Прощайте..."</p>
	<p>(після бити під П'яткою, Северин повернувся до Острога, та підняв шаблю на сина князя Островського - Януша)</p> <p>"... безладно розкидане, розбите Янушеве військо, хто як міг, втікало до острога, а по той її берег зі своїм військом у снігах щезав наливайко. "Все", - сказав князь. Тепер уже знав, що Наливайко не повернеться до нього. Він підняв повстання".</p>
	<p>"З хащ і боліт, а пізніше, вже у дніпровських степах, з гір і долин, сіл і містечок, з Волині, Поділля, Карпат, минаючи жовнірські засідки і застави, таємними, знаними лише їм стежками і вовчими путівцями потягнулися до Наливайка посполиті. Лишаючи хати, родини і заплакані сім'ї, йшли вони від наруги, від покатоличення, аби відстояти свою волю і гідність, довести, що вони люди".</p>
	<p>"Наливайко знав, що з таким недосвідченим у військовій справі розгніваним людом виступати проти найсильнішої в Європі армії Речі Посполитої діло пропаще. Та дивлячись сіромахам в очі, Наливайко й слова не міг зронити, аби відрадити їх від того, за чим</p>

	<p>вони до нього прийшли. З ним Наливайко мусив знати, на що він іде. І він це знав і не боявся нічого. Він вірив своєму війську, яке воно в нього є. а сірома, відчуваючи це, беззастережно довірилася йому. За повстанський рік Наливайко побачив, як з його сумної голоти зробилися воїни. З неповоротких і вайлуватих учорашні нетяги перетворилися на бистрооких, обережних, хитрих, кмітливих, розсудливих і гнучких у боях вояк".</p>
	<p>(шукаючи корну, китаець У Пу заглянув до скрині Наливайка) "... у скрині було: запасні Наливайкові двоє штанів, чотири мережані сорочки, білий кунтуш, синій жупан й сива смушева шапка. І це було все".</p>
	<p>Наливайко прояснів, і голос його піднявся:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Притулимося до Запорожжя, будемо мати його плече біля свого, і так нам буде укупі затишніше. Запорожці стоять на дніпрових своїх Запорогах, а ми осядемо тут, де ми є, - на Поділлі. А разом із Січчю і ми вже потуга, що дай тільки Боже!
	<p>(після того, як Северин запропонував своїм козакам помиритися із січовими козаками та в знак примир'я віддати 1 500 коней, військо залишило його, перебравшись на інший берег річки)</p> <p>"... Наливайкові здушило в грудях, і він став ковтати сльози. І чи сльози були завеликі, чи замале для них було горло, бо Северин розстебнув на грудях сорочку й узявся терти долонею серце: серце лупило, як з-під каменя джерело..."</p>
	<p>Поголовному храпові війська – та ще й на ногах! – Наливайко не здивувався. Пошепки, аби не розбудити чотири тисячі душ голоти, він сказав Дем'янові:</p> <ul style="list-style-type: none"> - От собі й ся маєш – приморило хлопців зовсім... Добре, що снігу нема й вкриватись нічим не треба. - (до Жбура) Половина твоєї сотні нехай

	<p>береться за військо й за руки й ноги нехай переносить його в холодок, в курені. Бо перепряжуться хлопці на сонці й будуть як перегорілі в печі коржі. Почманіють. А виспатись треба добре.</p>
	<p>"Сотники знали. Що коли Наливайко починає про гречану кашу й овес, то щось має бути: або ж похід, або ж бій. Так було завжди. Перед походом чи боєм Наливайко завжди наказував годувати військо і коней найситнішою і найлегшою їжею".</p>
	<p>"Заснулого, перехиленого через кінов'язь брата Наливайко узяв на спину й поніс до намету. ... Журбові козаки по двоє, а той по четверо, підхопивши під руки і ноги своїх обважнілих і хропущих товаришів, переносили їх у курені, вмощували під возами, а кого клали в холодок під церкву".</p>
	<p>(Семен Оливка євнуху Назару про козаків) "...пройшла чутка, що з'явився Северин Наливайко і став за нас: за нашу віру і землю, за нашу колишню волю і щн не загублену гідність. Мов щось прорвало, мов підкинуло нами: терпець урвався, і вхопили ми коси, ратища, ціпи і вила, що в кого було і, не оглядаючись, стали під Наливайкову руку... А тепер, пане Назаре, я скажу вам. Чому у нас кашовари з однією рукою... Уб'є шляхтич чи в місті, чи то в селі українського чоловіка. І що? Та нічого! Сплатить за вбивство 12 копійок казні в Кракові, і на тому край... можеш вбивати й надалі. Бо українець для них не душа, не людина. А бидло. Худоба! Коли ж українець, доведений вже до краю, зачепить лише пальцем старосту чи найзашмугальнішого шляхтича – йому відрубують руку. От через що у нас кашоварять самі однорукі. ... а тепер я вам скажу про сотню Жбура. Так от: вся його сотня, всі його 100 козаків німі. Вони не</p>

	<p>говорять і мовчатимуть вже довіку, бо у них вирвані язики. Зову ж таки: як тільки наш чоловік , а особливо ж гарячий хлопець, навіть і не зачепить поляка. А лише огризнеться, скаже йому щось не такі не те, як суд і жовніри напоготові – виривають тому язика..."</p>
	<p>(Жолкевський про Наливайка) "... Северин Наливайко – навчений військової справи, освічений, хитрий, а через те разом і грізний український гетьман. Під його рукою тепер хоч і мале, та відчайдушне, невибагливе і сміливе, вивчене ним військо, що хоче волі. А таке військо найнебезпечніше, бо над ними диха віра у свого Бога... Мені би таких!"</p>
	<p>"Від того, що орда протупотіла безкарно, Наливайко ходив як туча. Через те полонені конопаси (татари) боялись до нього поткнутись, бо ще спересердя накаже зрубати голови".</p>
	<p>(запорізькі козаки не пробачили Северинові того, що він під П'яткою порубав їхніх побратимів) "... Наливайко для запоріжців – то рана, яка болить і знизу, і зверху. Така рана завжди найболючіша, і горить вона довго. Відступників не прощають ніде, а Наливайко хоче, щоб його простили: прийшов на Запоріжжя і хоче миритися! Ніби козацьку кров , якою заюшив сніги під П'яткою, можна зітерти кіньми, що він зараз привів з повинною!...." - Геть! – повторив Микошинський. Наливайко піднявся з коліна, заплющив очі, так трохи постояв і, як був із заплющеними очима, переступив чоботом квітку, ступив у домовину і в неї ліг.</p>
	<p>"... Газі-Гірей з Наливайком не лише приязно попрощались, а й обнялися... душа до душі припало не лише двоє чоловіків, а дві непримиренні віри – Бог обійнявся з Аллахом! Небо одне припало до іншого!..."</p>

	<p>"Наливайко взяв повід нового свого коня (Резі подарував Северинові Газі-Гірей) й зустрівся поглядом з важкими очима татарських беїв і мурз, що пасли молоду Наливайкову силу: високий його – на дві голови вищий віг гриви коня – зріст, поставу, ходу, а найголовніше – руки, що впали в очі усім. ... вони не могли не помітити Наливайкових рук: пальці були прямі, тонкі і гнучкі, як на картинках у стародавніх китайців, а самі кисті довгі, широкі й також тонкі, ніби народжені для боріння і шаблі".</p>
	<p>"... безоглядно відданий вірі, Наливайко не боявся нічого й нікого. Але чому нікого і нічого він так безоглядно не боїться? Ніщо його не страшить. Звідкіля це у нім? Чи лише від віри, чи треба таким родитись? «Боже, не обмини увагою цього чоловіка! Нічого йому не треба, крім твого милосердя і твого вказую чого і віщого перста до волі тим людям, що зібралися навколо нього в ім'я твоє, Боже!...» - Конашевич мимовіль здивився на Наливайка..."</p>
	<p>"А православні мешканці Луцька поставили перед Наливайком шкіряний, під зав'язку, мішок золотих польських злотих. Все Наливайкові подарували. А от луцькі фортечні гармати і гаківниці він подарував собі сам – одне зняв зі стін, друге забрав з погребів і все повантажив на сани".</p>
	<p>"Наливайко наказав лишити циганам 10 бочок меду. По шапці і по кожуху. На прощання циганський народ козацтву затанцював... козакам привели їхніх коней, уже підкованих заново, цигани почали упрощувати, аби Наливайко взяв їх із собою, бо вони і їхній барон такі ж вільні люди, як і він, український гетьман, та його козаки".</p>
	<p>"Сумирний, лагідний Бихів зашепотів про литовське військо, і Наливайко, аби не підставляти містечко під ядра, аби люди у нім без горя дозимували, наступного дня перед світом знов запряг коней на південь..."</p>

	<p>(скориставшись негодою, морозним зимовим вечором Наливайко, якого шляхтичі прийняли за посланця, несподівано з'явився серед поляків)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Я не від Радзивілла! Я сам від себе. Я Северин Наливайко. За вашими, полковнику, спинами – мої козаки. Злазьте з коней, знімайте зброю і йдіть, звідки прийшли! Одне слово, не піднімайте хвоста і робіть, що я кажу!
	<p>(Прочитавши листа від брата) Наливайко сказав:</p> <ul style="list-style-type: none"> - У Бога рівні усі! Чи наша віра коли себе ставила над іншими вірами? Навіщо її треба схрещувати? Католики є і будуть. То нехай будемо і ми! Навіщо вони прийшли з мечем в Україну і привели єзуїтів... знаю панове одне: пожирання одним народом іншого до благодаті не приведе. Воно призведе до крові... коли змушені битися віри – переможців не буде... Ми будемо захищати себе – свою віру, свою мову, і свій народ. А шаблі, слава Богу, в руках ми тримати уміємо!
	<p>(Гетьман Жолкевський про Наливайка і Лободу сказав, що вони розбійники і зрадники України).</p> <ul style="list-style-type: none"> - Не розумію! – прошепотів Наливайко. – Ми, українці, - зрадники України? Тоді виходить, що кожен поляк... є запроданець Польщі? Про себе вони так не скажуть і не подумують... коли поляки можуть бути і є поборниками й синами своєї Ойтчизни. А українці, що піднялися за Україну, - розбійники і бандити!
	<p>(Військо Наливайка було свідком Водохреща в Острозі та хрещення дочки арабського халіфа, принцеси Хабіджи).</p> <ul style="list-style-type: none"> - От воно як, Петре, буває – охрестилась твоя арабка! – сказав Наливайко і повернувся до сотників. – А дехто із наших пастрів погнався в Рим по нову для нас віру... Нема ні стиду, ні

	гідності!...
	<p>... в Наливайкові він (князь Острозький) побачив молодого себе!... В білому, до вишневих чобіт, кунтуші... випростаний і кріпкий, з усіма під вусом зубами...</p> <p>"Тепер дипломатією не захистишся, а оборонишся, мабуть, тільки шаблею. А шабляв руках, слава Богу, у нього, слава Богу, що у нас є така рука, яка шаблю держить... Поможі йому, цему хлопцеві, бо все-таки він, а не ти – остання надія..."</p>
	<p>- Северине, - сказав Дем'ян, - у цю неділю в Гусятині гусятинський пан-папіжник Калиновський убив нашого батька...</p> <p>Ввечері того ж самого дня, на Івана Хрестителя, Наливайко підняв Жбурову сотню і погнав на Гусятин. З Гусятини він кинувся на маєтки Потія і Терлецького. Сажа й дими лягли на волинські сніги...</p>
	<p>"Дивлячись через Рось, вони, як і колись над Дністром, нахилом голови привіталися один з одним, побажали, як причудилося полковнику Лешеню, один одному «на добраніч», ще якусь мить постояли і розійшлися: Наливайко на своєму Резі, а Станіслав Жолкевський ... піднявся вишняком вище під гору".</p>
	<p>"Жолкевський знав, що будь-який вершник... в бою більше 10-15 хвилин не витримує він або перемагає, або тікає, бо інакше загине. В шалевому бою напруга така, що ці хвилини не витримують навіть коні – вони чманіють і починають зашпортуватися. Наливайко ж був ніби вічний! В ньому та його коні сиділо ще кілька таких!..."</p>
	<p>"...З-під намету жовніри витягнули непритомного, зв'язаного Наливайка. Його, а з ним помутозованих Шостака, Шаулу, Оливку, Жбура, і Шийку. Жовніри кинули їх на вози і повезли ...на захід, у полон, на загибель у Варшаву".</p>

Петро Конашевич

Риса характеру	Цитата
	"Це спудей нашої Академії і заодно, для приробітку, паламар нашої церкви Петро Конашевич, - пояснив Дем'ян Наливайко".
	"Конашевич став у куток на коліна і довго молився. Він просив Бога за Наливайка, щоб Господь не лишив його, щоб він його не покинув.... Петро Конашевич молився і за Наливайкове військо, що зосталося тепер без гетьмана в Брацлаві. ... молився за Запорізьку Січ, щоб і її Бог не забув та заодно розсудив запорожців і Наливайка".
	"Говорити чужими мовами ханського писаря зобов'язувала посада, а тут козак говорить по-грецьки!"
	"Все! Їду на Січ! На Запоріжжя! – прошепотів він собі. – Бо я хочу до них – це одне. Скінчив академію в Острозі – друге. Вивчив і знаю зброю і римське право, вивчив і знаю чужі звичаї і релігії. Знаю латину, польську і грецьку. Надолужу турецьку. Буду в запорожців за товмача, як виберуть, то і за писаря. А ще пізніше, як буде усе непогано виходити, можу стати і кошовим отаманом. Тоді перше, що я зроблю: негайно помирю низовиків з Наливайком та підможу з ними йому, бо інакше цей католицький і мусульманський світ знищить нас і поглине..."

Петро Жбур

Риса характеру	Цитата
	"В Карпатах води ще було так-сяк. А як спустилися з гір і пішли степом, то поранений у живіт Куріпочка зажохався в степу так, що вже йти не міг і падав. Петро сказав Наливайкові: «Пане гетьмане. Що хочте зі мною робить, але цього коня я так не покину. Понесу його на собі».
	"Ти лайдак! Бидло! Ти смієш мені говорити якогось свого хлопського гетьмана...на коліна, бидло. ...пан Ясельський збив його плечима, став кричати: - На шибенецю, На палю! Колесую".
	Петро зняв Хабіджу із сідла, пересадив її у корзину й поклав на принцесині коліна одного із гаманців, подарованого Ясельським.
	<p>- Ти подивися на себе – на кого ти схожий? Болото, жабуриння, будяки – все на тобі, і все на тобі поприсихало! І ти – мій кінь? Ганьба! А я собі, дурний, думаю: і чого це мене всі бояться? Так це ж ...бояться через тебе. Монашок до смерті злякав? Злякав. Я вже не кажу про китайців. Ох, прости мене, Господи, і помилуй з отаким коне!</p> <p>Куріпочка заплющив від щастя очі і заплакав; нічого він так не любив, як ту хвилину, коли Петро його чистив. Він любив, коли Петрові руки проходять по його ребрах і маслаках, по шрамах, рубцях, а особливо, коли Петро чистив йому під горлом.</p>
	(Після розгрому монастиря татарами, Петро помчав в ліс на пошуки Хабіджи) "Спереду в нього в сідлі в прогорілій мантиї, вся в жабуринні незмивними очима дивилася ігуменя. Перед собою, на гриві Куріпочки, вони тримала корзину....з якого визирав цуцик.... А позаду у Петра в сідлі, охопивши його за шию, дзьобала носиком йому у спину арабська принцеса

	Хабіджа".
	"Петро рятував Куріпочку від зневоднення, і помітив, що у нього зникла зброя, він вирішив придбати її дюка, поки Петро стояв перед Куріпочкою на колінах, прикладав йому вухо до губів, чи дихає, дюка виліз із ліплянки: в його мокрих руках грали два ятаганій нова, шойно із сундука, феска. Не роздумуючи, Петро дістав з гаманця три золотих тумани. Та дюка взяв лиш одного тумана, поцілував Жбурові чобота й сам почепив Петрові на пояс новісінькі ятагани та насадив йому на голову феску".